

شاخص‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مؤثر در آمایش مناطق مرزی (مورد مطالعه: استان کرمانشاه)

میرنجف موسوی، استاد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

کاظم ذوقی‌بارانی، استادیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه امام حسین، تهران، ایران.

مریم تک‌روستا، کارشناس ارشد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

ساجد بهرامی جاف^{۱*}، دانشجوی دکتری گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۲/۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۸

چکیده

آمایش سرزمین به‌عنوان مجموعه‌ای از دانش‌ها، فنون، اصول، سیاست‌ها، برنامه‌ها، اقدامات و عملیات هماهنگ و منسجمی است که به‌منظور از بین بردن نابرابری‌ها، ساماندهی و نظم بخشیدن به فضاها و مکان‌های زیستی و جغرافیایی به کار گرفته می‌شود. استان کرمانشاه به دلیل واقع شدن در مناطق مرزی غرب کشور و هم‌جواری با کشور عراق و دارابودن مرزهای طولانی و در عین حال پیچیده، همواره مسائل خاصی به همراه داشته است. تحقیق حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری کتابخانه‌ای - پیمایشی با هدف شناسایی معیارهای ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مؤثر تحقق برنامه‌های آمایشی استان کرمانشاه با استفاده از روش‌های آماری تی تک نمونه‌ای و رگرسیون خطی صورت گرفته است. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای در بخش شاخص‌های ژئوپلیتیکی نشان داد که نزدیکی به قلمرو سیاسی بی‌ثبات و بحران‌زای کشور عراق با امتیاز میانگین ۳/۴۸ و در بحث شاخص‌های ژئواکونومی عدم توسعه مناسب اقتصادی با امتیاز ۳/۹۲ بیشترین اهمیت را از نظر کارشناسان بر روی تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایشی داشته‌اند. همچنین نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که معیارهای ژئوپلیتیکی دارای تأثیرگذاری بیشتری بر روی تحقق‌پذیری آمایش سرزمین در استان کرمانشاه بوده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، آمایش سرزمین، مرز، استان کرمانشاه.

^{۱*} نویسنده مسئول Email: S.Bahrami@um.ac.ir

نحوه استنادی به مقاله:

موسوی، میرنجف، ذوقی‌بارانی، کاظم، تک‌روستا، مریم، بهرامی جاف، ساجد (۱۴۰۰). شاخص‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مؤثر در آمایش مناطق مرزی (مورد مطالعه: استان کرمانشاه). سال دوم، شماره ۱ (۵). صص ۹۳-۱۰۹. Doi:10.52547/gasma.2.1.93

۱. مقدمه

در قرن حاضر نابرابری‌ها مسئله‌ای اساسی برای جامعه بشری هستند؛ به گونه‌ای که در پژوهش‌های علمی مورد بحث قرار می‌گیرند و دولت‌ها را به نگرانی می‌اندازند. نابرابری‌ها می‌تواند وحدت ملی و ثبات اجتماعی را به خطر بیندازند (دنيس‌وی^۱، ۲۰۱۵: ۲). در پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، موقعیت نسبی واحدهای سیاسی - فضایی و کارکرد ژئوپلیتیک، اهمیت فراوانی دارد. موقعیت یاد شده، بیانگر خشکی و دریایی بودن واحدهای سیاسی - فضایی، خشکی یا گذرگاهی بودن آن‌ها، خفتگی یا پویایی موقعیت ژئوپلیتیک در مناسبات قدرت است. به گونه‌ای که این موقعیت تا اندازه زیادی میزان فعالیت هر واحد سیاسی - فضایی در مقیاس‌های مختلف جغرافیایی و کارکردهای مکانی - فضایی آن‌ها را تعریف می‌کند (کاوایانی‌راد و مالدار، ۱۳۹۶: ۸۴۲).

ایران با توجه به توانمندی‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی، فرهنگی، نظامی، جغرافیایی و در یک کلمه واقعیت‌های ژئوپلیتیکی آن یکی از کشورهای بسیار مهم منطقه به حساب می‌آید زیرا با توجه به موقعیت ارتباطی آن در کانون راه‌های مواصلاتی اوراسیا واقع شده و این گستره جغرافیایی برای پیوند جغرافیایی مبنا و به عبارتی هارتلند اوراسیا با پهنه آب‌های آزاد و دنیای خارج از موقعیت ویژه‌ای بهره می‌برد (ولیعقی‌زاده و ذکی، ۱۳۸۷: ۲۲). ایران به واسطه موقعیت راهبردی و واقع شدن در یکی از حساس‌ترین مناطق جهان همواره دارای فرصت‌ها و مزیت‌هایی همراه با تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های اجتناب‌ناپذیر و غیر ارادی می‌باشد (گل - وردی، ۱۳۸۹: ۱۲). در محیط ژئوپلیتیکی هر کشور یک - سری قوت‌ها و فرصت‌ها و ضعف‌ها و تهدیدها وجود دارد که برخی در داخل و برخی در خارج از مرزهای ملی وجود

دارد. این عوامل که تحت عنوان کدهای مثبت و منفی ژئوپلیتیک قلمداد می‌شود، اساسی برای مدیریت ژئوپلیتیکی سرزمین است که نقطه اتصال این دانش به آمایش سرزمین نیز است (جوادی، ۱۳۹۵: ۵). آمایش سرزمین به‌عنوان مجموعه‌ای از دانش‌ها، فنون، اصول، سیاست‌ها، برنامه‌ها، اقدامات و عملیات هماهنگ و منسجمی است که به‌منظور از بین بردن نابرابری‌ها، ساماندهی و نظم بخشیدن به فضاها و مکان‌های زیستی و جغرافیایی به کار گرفته می‌شود (میره‌ای و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸۸).

از منظر ژئوپلیتیکی می‌توان گفت آمایش سرزمین گامی عملی و منطقی بر اساس توان‌های اکولوژیک و اقتضانات ژئوپلیتیکی یک کشور است که با ارائه‌ی نقشه جامع ژئوپلیتیکی، تقویت کدهای ژئوپلیتیکی مثبت و خنثی - سازی و کاهش تهدیدات کدهای ژئوپلیتیکی منفی را ممکن می‌سازد، بدون شناخت جامع از کدهای ژئوپلیتیک مثبت و منفی و تجزیه و تحلیل و اولویت‌بندی آن‌ها نمی‌توان به آمایش سرزمین دست زد (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۴۸). مرزهای ایران به‌عنوان گلوگاه‌های ارتباطی با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیک فوق‌العاده اقتصادی، امنیتی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی واجد کارکردهای تولیدکننده‌ی قدرت در کشور می‌باشند (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). همچنین نواحی مرزی مجراهای ارتباطی و عامل تفسیرکننده وضعیت ژئواکونومیک ایران از لحاظ ژئوپلیتیکی اهمیت فراوانی پیدا می‌کنند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۷: ۳۹). با توجه به تنوع و پیچیدگی مناطق مرزی، عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی و حساسیت مناطق مرزی در ایران که از تغییرات این مناطق در طول تاریخ ناشی شده (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۷۳)، وجود طولانی‌ترین مرزها و تنوع جغرافیایی، قرار گرفتن نیمی از استان‌های ایران در مناطق مرزی، تعدد و تنوع

¹ Dennis Wei

ایجاد پیچیدگی‌های تاریخی و سیاسی در این حوزه شده و در طول قرن بیستم رویکردهای متنوعی در ارتباط با بررسی تاریخی این علم پدید آمده است (دودس^۲، ۲۰۰۷: ۳۱). در این بین، در ارتباط با تعریف ژئوپلیتیک می‌توان بیان نمود که این علم به تجزیه و تحلیل اثرات جغرافیایی بر روابط قدرت در سطح بین‌المللی تأثیرگذار است. همچنین ژئوپلیتیک به عنوان مطالعه تأثیر موقعیت، جمعیت و غیره بر روی سیاست یک کشور می‌باشد (جانستون^۳، ۲۰۰۴: ۴۳۳). در تعریف ژئواکونومی دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. عده‌ای آن را تجارت و حمایت از صنایع داخلی بدون توجه به بعد ژئوپلیتیک آن می‌دانند (لورت^۴، ۲۰۰۱) عده‌ای دیگر استفاده از این عامل (ژئواکونومی) را برای فراهم آوردن زمینه‌های قدرت اقتصادی ضروری می‌دانند (یانگز^۵، ۲۰۱۱) و در نهایت برخی دیگر آن را رابطه متقابل بین اقتصاد بین‌الملل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی در نظر گرفته‌اند (ترول^۶، ۲۰۱۰). یکی از کارکردهای انسانی که تأثیر زیادی در آمایش سرزمینی دارد، قدرت اقتصادی است، زیرا امروزه قدرت اقتصادی تا حد زیادی تعیین‌کننده جایگاه و نقش کشورها در نظام جهانی است. از این رو مناطقی که از نظر اقتصادی غنی‌تر و قدرتمندتر باشند اهمیت بیشتری یافته و در نتیجه نظام جدید جهانی، مناطق ژئواکونومیک موقعیت بهتری خواهند یافت (امامی، ۱۳۹۲: ۱۴۲). ژئواکونومی استفاده از ابزارهای اقتصادی برای دفاع از منافع ملی و تولید نتایج مفید ژئوپلیتیک و تأثیر اقدامات اقتصادی سایر ملت‌ها بر اهداف ژئوپلیتیک کشور است (بلک‌وین و هریس^۷، ۲۰۱۶: ۲۰). در ژئواکونومی جنبه‌هایی از اقتصاد مورد توجه قرار می‌گیرند که عمدتاً با جغرافیا پیوند دارند. در حقیقت

کشورهای همسایه، تراکم کم جمعیت، وجود قومیت‌های متنوع و مذاهب گوناگون، فقدان برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری هماهنگ و کارآمد در مناطق مرزی (عزتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۹) و نیز جایگاه ویژه ایران در نظریه‌های ژئوپلیتیک، به نظر می‌رسد آمایش مناطق مرزی اهمیت قابل قبولی داشته باشد (یزدان‌پناه‌درو، ۱۳۹۷: ۹). کشورهای مختلف بنا به حساسیت و دغدغه‌هایی که در زمینه بعد دفاعی، نظامی و امنیتی خود دارند به بحث آمایش مناطق مرزی جهت توسعه توجه ویژه‌ای دارند (پرنیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۴)؛ بنابراین، بدیهی است در کشوری همچون ایران که دارای ۸۵۷۴ کیلومتر مرز مشترک می‌باشد و با وجود کشورهای همسایه که اغلب آن‌ها دچار ضعف و بی‌ثباتی هستند، لزوم توجه به آمایش سرزمین امری بسیار ضروری است (نامی و حیدری‌پور، ۱۳۹۰: ۱). استان کرمانشاه به دلیل واقع شدن در مناطق مرزی غرب کشور و هم‌جواری با کشور عراق و دارا بودن مرزهای طولانی و در عین حال پیچیده، همواره مسائل خاصی به همراه داشته است (حیدری‌فر و پاهیکیده، ۱۳۹۷: ۱۷۰). از این رو، پژوهش حاضر درصدد بررسی این سؤال اساسی است که شاخص‌های ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک مؤثر در آمایش مناطق مرزی استان کرمانشاه کدامند؟

ژئوپلیتیک در دوران جنگ جهانی به‌عنوان یک عاملی که می‌تواند در کشف جغرافیایی و ایجادکننده یک رقابت سیاسی گسترده در سطح جهانی مطرح باشد تعریف شد. نظریه‌پردازان مرتبط با این دیدگاه تئوری‌هایی را برای تقویت نمودن قدرت کشورها بیان نمودند. در این ارتباط یکی از جغرافی‌دانان به نام داس^۱ بیان می‌کند: در طول صدسال گذشته تلاش‌های بسیاری برای ترسیم نمودن تاریخ پیچیده علم ژئوپلیتیک صورت گرفته است و این عامل سبب

² Dodds

³ Johnston

⁴ Lorot

⁵ Youngs

⁶ Thirlwell

⁷ Blackwill and Harris

¹ Doss

دریافت حقوق گمرکی همراه می‌شود (گائو^۴، ۲۰۱۵: ۱۵). از این‌رو، امروزه مرزها دیگر کارکرد صرف سیاسی و اقتصادی را ندارند و تبدیل به ابزارها و فضاها تأثیرگذاری شده‌اند. که از مهم‌ترین و بارزترین آن، ویژگی‌های جابه-جایی و انعطاف‌پذیری این مرزها است (آدی^۵، ۲۰۰۴: ۱۸). تقابل در مرزبندی، هنگامی که اولویت به راضی کردن منافع ملی داده شود، بالا می‌گیرد و دیگر منافع و نیازها اهمیت ثانوی می‌یابند. ژئوپلیتیک، در ارتباط با این داستان‌های بسیار متفاوت و نمایش‌های فرهنگی گوناگون از فضا است (دالبی^۶، ۱۹۹۸: ۴۱۵). آنچه مطالعه مرزها را از منظر جغرافیایی توجیه می‌کند کوشش حکومت‌ها برای سلطه بر یک حوزه سرزمینی مشخص و اداره آن است (حافظ‌نیا و کاویانی راد، ۱۳۹۵: ۲۶۶). در مجموع می‌توان گفت مرزها به صورت دیواره‌های زندگی، هویت، خانه، کشور، حکومت و ... شما را از دیگران جدا می‌کنند و به شما و آن-ها اعتبار و هویت می‌بخشند (حافظ‌نیا و جانپور، ۱۳۹۶: ۳۸). و بر همین اساس ژئوپلیتیک مرزی عبارت است از دانش شناخت، کسب، بهره‌وری و حفظ منابع جغرافیایی قدرت در مناطق مرزی و حوزه‌های پیوسته با آن‌ها در مناسبات محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی (جانپور، ۱۳۹۶: ۸۴).

منظور از آمایش سرزمین تعیین توان بالقوه و شایستگی اراضی یا تعیین مطلوب‌ترین نوع بهره‌وری از آن‌ها است. به عبارت دیگر، آمایش سرزمین فرآیندی است که زیندگی هر نوع استفاده را برای هر بخش از سرزمین با توجه به قابلیت‌های آن نشان می‌دهد (موسوی و ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۴: ۵). به‌طور کلی آمایش سرزمین عبارت است از استفاده بهینه از جمیع امکانات و توانایی‌های هر فضا به‌منظور تعادل

ژئواکونومی را می‌توان ژئوپلیتیکی شدن اقتصاد یا اقتصاد ژئوپلیتیکی نیز در نظر گرفت (مختاری‌هشی، ۱۳۹۷: ۵۷). ایده اصلی ژئواکونومی و توجه به ابزارهای اقتصادی در امور نظامی و کشورداری از قدیم مورد توجه بوده است. به‌خصوص در استراتژی‌های قدیمی چینی برای پیروزی غیرنظامی؛ سون تسو^۱ می‌گوید: بهترین نوع برتری، به‌زاندور آوردن ارتش دشمن بدون جنگ است (سولین^۲، ۲۰۱۲: ۴۵).

در دیدگاه سنتی، مرزهای بین‌المللی مطالعه می‌شوند؛ یعنی خطوطی که سرزمین یک حکومت را از حکومت همسایه جدا می‌کنند. در این دیدگاه، بیشتر به گونه‌شناسی مرزها از نظر پیدایش و تطبیق با گروه‌های قومی - زبانی (پیش از سکونت، تطبیقی، تحمیلی و متروکه) از لحاظ تطابق با عوارض طبیعی (مانند کوه، دره و رودخانه) و نیز کارکردهای بین‌المللی (جداکنندگی، یکپارچگی، تفاوت-سازی، کشمکش و ارتباط) (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۴). پرداخته می‌شود. در گفتمان جدید، مرز نشانه و سازند جغرافیایی قدرت تنظیمی^۳ در روابط اجتماعی است. مرزها به مثابه نشانه‌های قدرت، از نظر مقیاس، اهمیت و ثبات اجتماعی متفاوت‌اند (بدیعی ازنده‌ای، ۱۳۹۵: ۵۴۳). مرزها از گفتمان‌های اصلی و مهم جغرافیای سیاسی به شمار می‌روند (افضلی و همکاران به نقل از میرحیدر، ۱۳۹۲: ۲۱۹).

بطور کلی مرز سیاسی از جهاتی دارای سه کارکرد است: الف- عملکرد قانونی؛ که در آن خط مرزی دقیقاً حدود سرزمین قلمرو و مسئولیت استانداردهای قضایی و قانونی کشور را مشخص می‌کند. ب- عملکرد کنترلی؛ که در آن هر عبور از خط مرزی، در کنترل کشور قرار می‌گیرد. ج- عملکرد مالی؛ که در آن عملکرد کنترلی با

⁴ Guo

⁵ Adey

⁶ Dalby

¹ Sun Tzu

² Soilen

³ Regulative Authority

بخشی به روابط انسان و طبیعت با هدف ایجاد فضایی سامانمند و به سامان. در ارتباط با مؤلفه جغرافیا در فرآیندهای سیاسی، موقعیت خاص جغرافیایی مناطق کشور و نحوه استقرار مکانی اقوام و مذاهب در آن ایجاب می‌کند که پدیده‌ها و وقایع مربوط به مؤلفه‌های جغرافیای انسانی مانند نژاد و قومیت‌های مناطق و تأثیر آنها در امنیت منطقه و در سطح ملی بیش از هر چیز در چارچوب ژئوپلیتیک بررسی شوند (بختیار پور و عزتی، ۱۳۸۹: ۲)؛ بنابراین موضوعات مرتبط ریشه‌یابی مسائل قومی، جریان‌ات مهاجرت، تحلیل قدرت سیاسی شهرهای مرزی، تحلیل فضایی قدرت سیاسی در سطح منطقه، تقسیمات کشوری و رقابت‌های مکانی، دولت محلی، تمرکز و عدم تمرکز از جمله مسائلی است که امروزه در قلمرو مطالعات ژئوپلیتیک مورد توجه و بررسی قرار می‌گیرند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۲: ۴۷).

یکی از کارکردهای انسانی که تأثیر زیادی در آمایش سرزمینی دارد، قدرت اقتصادی است، زیرا امروزه قدرت اقتصادی تا حد زیادی تعیین‌کننده جایگاه و نقش کشورها در نظام جهانی است. از این رو مناطقی که از نظر اقتصادی غنی‌تر و قدرتمندتر باشند اهمیت بیشتری یافته و در نتیجه نظام جدید جهانی، مناطق ژئواکونومیک موقعیت بهتری خواهند یافت (امامی، ۱۳۹۲: ۱۴۲). اصولاً در جهان نقاط جغرافیایی خاصی وجود دارد که تسلط بر آنها به طور ویژه-ای موجب افزایش ثروت و قدرت یک کشور می‌شوند به طوری که بسیاری از صاحب‌نظران از تفوق ژئواکونومی بر ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم سخن به میان آورده‌اند (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۷).

نزاع را برمی‌انگیزانند. از این رو، در منطقه ژئوپلیتیک چگونگی تعامل نیروهای طبیعی و انسانی هستند که تحولات را رقم می‌زنند (یوسفی و کرمی، ۱۳۸۹: ۲۸). امروزه با جهانی شدن صنعت، تجارت، امور مالی و تغییرات در نظام بین‌المللی، تفکرات ژئواستراتژیک به سوی باورهای ژئواکونومیک مرزها معطوف شده است (پنا^۱، ۲۰۰۵: ۲۸۸).

اکنون وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مناطق مرزی غرب کشور به ویژه استان کرمانشاه، علاوه بر ایجاد یک موقعیت ژئواکونومیک برای منطقه، اهمیت ویژه‌ای را در فرایند توسعه و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین کشور داشته و دارد. به عبارت دیگر استفاده بهینه از منابع جغرافیای قدرت در مناطق مرزی به منظور دستیابی به اهداف در مناسبات خارجی از عوامل کلیدی و مهم در پیشبرد اهداف توسعه‌ای (آمایش سرزمین) در هر کشور برخوردار است، زیرا پیشرفت و توسعه هنگامی صورت خواهد پذیرفت که جمع امکانات و به نوعی از منابع جغرافیای قدرت به جا و مناسب استفاده و بهره‌برداری شوند. از این رو یکی از ملزومات توسعه برنامه‌های آمایش سرزمین استفاده بهینه از منابع جغرافیای قدرت در مناطق مختلف از جمله مناطق مرزی است. در زمینه آمایش مناطق مرزی تحقیقات متعددی انجام گرفته است که به در جدول (۱) به برخی از آنها اشاره می‌گردد.

۲. روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی، روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است که در آن با استفاده از نظرات کارشناسان، متخصصین و مشاورین در رابطه با مسائل ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک در تحقق آمایش سرزمین استان کرمانشاه پراخته شده است. در مرحله اول تحقیق با مراجعه به مقالات و کتب و همچنین سایت‌های مختلف تحقیقات

آمایش ژئوپلیتیک در واقع بسترساز شکل‌گیری الگوی فضایی روابط سیاسی درون منطقه‌ای و برون منطقه-ای است. به طوری که کنش و واکنش کارکردها در این الگوی فضایی چگونگی پیدایش الگوی رقابت، همکاری یا

¹ Pena

و در دو بخش ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک در قالب جدول شماره ۱ آورده شد که روایی (همسو بودن سؤالات مطرح شده با هدف و موضوع تحقیق) آن توسط کارشناسان مربوطه تایید گردید.

مشابه را مطالعه نموده و بخش اول تحقیق را با استفاده از این منابع تدوین نمودیم. سپس با استفاده از منابع گردآوری شده و براساس ویژگی‌های طبیعی و انسانی منطقه مورد مطالعه شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده در تحقیق شناسایی شده

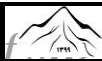
جدول ۱. مطالعات انجام شده در زمینه موضوع مورد بحث

نتیجه‌گیری	عنوان	محقق‌ها و سال
نشان می‌دهند که هرچند ژئوپلیتیک حاکم، در شرایط فعلی مبتنی بر صلح است؛ اما پاره‌ای از تهدیدات هنوز در جای خود باقی مانده است و احتمالاً در آینده نیز به دلیل ماهیت مرز بر میزان آن افزوده خواهد شد؛ از این رو توجه به هوشمندسازی، دیوارسازی و تقویت سازه‌ها در مرز بین دو کشور باتوجه‌به روند روبه‌رشد تهدیدهای نظامی - اجتماعی، از جمله ضروریات اصلی نهادهای رسمی کشور است.	ارزیابی عوامل ژئوپلیتیکی، تهدیدها و مخاطرات مناطق مرزی استان کرمانشاه	حیدری فر و پاهکیده (۱۳۹۷)
اشاره می‌کنند که گسترش تنش‌های قومی که همواره به علت تحریکات قدرت‌های فرامنطقه‌ای و تحت تأثیر عوامل نزدیکی با مرز و متأثر از آن سوی مرزها است، منجر به ایجاد ناامنی در منطقه شده و این عوامل تمام فرصت‌های موجود در منطقه در زمینه توسعه اقتصادی را از بین می‌برد که در این راستا راهبردهایی جهت آمایش و توسعه مطلوب سرزمینی در این منطقه در متن اصلی مقاله ارائه شده است.	آمایش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مناطق مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن	ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)
نقش بازارچه‌های مرزی کرمانشاه را در ثبات اقتصادی و امنیتی مرتبط با جریان قاچاق در این استان، به‌ویژه در مناطق مرزی بررسی کند. نتایج پژوهش بیان می‌کند که مجموعه عوامل ژئوپلیتیکی نامناسبی در مناطق مرزی وجود دارد که همانند بازارچه‌های مرزی، زمینه قاچاق کالا و ارز را فراهم کرده است. امنیت و ثبات اقتصادی نیز در این مناطق وجود ندارد و اغلب، سرمایه‌گذاری برای حل مشکل بیکاری در کانون توجه نیست.	بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)	پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۳)
تلاش نموده تا مطالعه‌ای مناسب از شرایط جغرافیایی - سیاسی مرزهای استان کرمانشاه ارائه دهند و با شناخت هرچه بیشتر امکانات و تسهیلات موجود در مرز به مدیریت تهدیدات و فرصت‌های موجود کمک نموده و راهکاری مناسب جهت مقابله و خنثی سازی این تهدیدات پیشنهاد نمایند.	نیازمندی‌های امنیتی و مطالبات استان کرمانشاه در جهت بهبود کنترل مرز	حیدری فر و رضایی (۱۳۹۳)
ابراز می‌نماید که عناصر ژئوپلیتیکی از جمله مرزها، مواد مخدر، مهاجرت، مسائل قومیتی استان‌های مرزی سبب‌ساز تهدیدات امنیتی مشترک و به همان میزان فرصت‌های مشترکی را بین روابط دو کشور در دوره نوینی شکل می‌دهد، نتایج نشان می‌دهد منطق رفتار ایران و افغانستان در چارچوب منطق ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک تعیین می‌گردد.	عناصر ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک محلی در توسعه روابط دوجانبه ایران و افغانستان	عباسی (۱۳۹۱)
بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی باتوجه‌به واقعیت‌های موجود به نظر می‌رسد کشور ایران نتوانسته است جایگاه ویژه‌ای به لحاظ سیاسی - اقتصادی برای خود در منطقه تعریف نماید.	بررسی و تحلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک ایران برای کشورهای CIS	ولیعلی‌زاده و همکاران (۱۳۸۷)
به این نتیجه رسیدند که جنوب شرق ایران با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیک اقتصادی، امنیتی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی در کشور است و نتایج نشان داد که موقعیت ژئوپلیتیک جنوب شرقی ایران با هم‌جواری کشورهای همسایه جایگاه ویژه‌ای برای گسترش مبادلات منطقه‌ای و بین‌المللی ایران فراهم نموده است.	ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی	حافظ‌نیا و رومینا (۱۳۸۴)

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

دستی در اختیار جامعه نمونه تحقیق قرار گرفت، با عنایت به این مسئله که برای جواب دادن به پرسش‌های مطرح شده

در مرحله بعد پرسش‌نامه تحقیق با استفاده از شاخص - های مطرح شده تنظیم گردید و به دو صورت الکترونیکی و

شده از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت بهره گرفته شد عدد ۳ به عنوان مقدار استاندارد آزمون انتخاب شد) و به منظور بررسی میزان تأثیر معیارهای مطرح شده بر تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین استان از روش آماری رگرسیون چندگانه (روش اینتر) استفاده شد که در جداول ۵ و ۶ نتایج آن به نمایش گذاشته شده است و در نهایت با استفاده از تجزیه نتایج به تحلیل یافته‌های پژوهش پرداخته شد و در آخر پیشنهاداتی برای بهبود وضع موجود در سطح استان ارائه گردید.

به‌منظور بررسی قابلیت اعتماد و پایایی پرسشنامه تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که مقدار آلفای کرونباخ متغیر وابسته تحقیق (برای ۲۲ سؤال) برابر با ۰/۷۱۳ بوده است که نشان‌دهنده بالا بودن میزان قابلیت اعتماد و مناسب بودن ابزار تحقیق می‌باشد.

نیاز به تخصص در حوزه جغرافیای سیاسی می‌بود، بنابراین، حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی با دسترسی آسان و هدفمند به تعداد ۷۸ نفر مطلع کلیدی در زمینه جغرافیای سیاسی انتخاب شد (جامعه آماری تحقیق ۷۸ نفر بودند، از این تعداد ۵۵ نفر دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی، ۱۷ نفر دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی و ۶ نفر نیز عضو هیئت علمی دانشگاه‌های فردوسی مشهد، ارومیه در زمینه جغرافیای سیاسی بوده‌اند). در مرحله بعدی پرسش‌نامه گردآوری شده را در نرم‌افزار SPSS وارد نموده و برای تجزیه نتایج از آزمون کرونباخ جهت میزان پایایی (میزان ثبات نتایج بدست آمده) استفاده شد که نتیجه آن در جدول ۲ بیان شده است. در بحث نتایج بدست آمده برای بررسی وضعیت هریک از گویه‌ها، بر اساس نظرات جامعه آماری تحقیق از آزمون T تک‌نمونه‌ای بهره گرفته شده که در جداول ۳ و ۴ نتایج آن بیان شده (امتیاز استاندارد این آزمون با توجه به اینکه در پرسشنامه تدوین

جدول ۱: معیارها و زیرمعیارهای مورد استفاده در تحقیق

شاخص‌ها	گویه‌ها
ژئوپلیتیکی	نزدیکی جغرافیایی با قلمرو بحران‌ساز و بی‌ثبات عراق؛ تأثیرپذیری از تحولات مناطق گُردنشین عراق؛ شرایط خاص جغرافیای طبیعی مرز؛ همبستگی گرایش‌های برون‌مرزی؛ تنش‌های مذهبی و دینی بین شهروندان؛ ایجاد تنش‌های فرقه‌ای توسط گروه‌ها؛ مجاورت با محور قاچاق اسلحه، مواد مخدر و کالا؛ تحریک بیگانگان و دخالت آنها در مسائل مذهبی؛ نزدیک بودن به محل گروه‌های بنیادگرا؛ ظهور گرایش‌های سیاسی محلی گرا؛ گسترش روابط بین مرزی؛ تراکم کم جمعیت در مناطق مرزی؛ درگیری نظامی با گروه‌های مخالف نظام؛
ژئواکونومیک	قابلیت ترانزیتی استان به دلیل داشتن مرز مشترک؛ وجود بازارچه‌های مرزی مشترک؛ عدم جذب مناسب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مختلف اقتصادی؛ عدم توسعه مناسب اقتصادی؛ قاچاق انواع کالا و اسلحه و مهمات؛ گسترش بازارچه‌های مرزی و حذف تشریفات گمرکی؛ گسترش زیرساخت‌های ارتباطی و ترانزیتی؛ سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر در استان‌های اقلیم کردستان عراق به‌عنوان رقبای استان؛ وجود منابع فسیلی و زیرزمینی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

دقیقه تا ۴۸ درجه ۷ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. از شمال به استان کردستان، از جنوب به استان‌های لرستان و ایلام و از شرق به استان همدان و از غرب به کشور عراق محدود می‌شود و با این کشور ۳۷۰ کیلومتر مرز مشترک دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

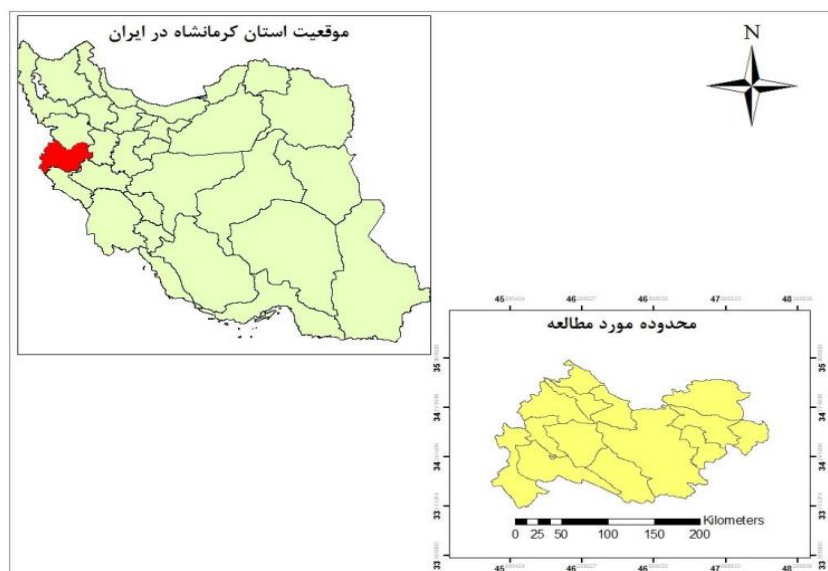
۲. ۱. محدوده مورد مطالعه

استان کرمانشاه با جمعیتی بالغ بر دو میلیون نفر و وسعت ۲۴۹۹۸ کیلومترمربع با مرکزیت شهر کرمانشاه در میانه ضلع غربی کشور بین مدار جغرافیایی ۳۳ درجه ۴۰ دقیقه تا ۳۵ درجه ۱۸ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه ۲۴

سیاسی در استان شده است (میرزایی پور، ۱۳۹۰). در این استان و به‌ویژه در مناطق مرزی بیشتر خانواده‌ها از اقشار محرومی هستند که هیچ‌گونه امکانات مناسبی برای اشتغال ندارند، به علت سال‌های جنگ و نزدیکی به مرزها، تبعیض-ها و محرومیت‌های زیادی را تجربه کرده‌اند (حیدری فر و پاهکیده، ۱۳۹۷: ۱۷۷). این مشکلات و نامناسب بودن وضعیت اقتصادی مردم استان علی‌رغم وجود قابلیت‌های ویژه این استان می‌باشد که در این تحقیق سعی بر شناسایی بخشی از این قابلیت‌ها در بحث ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جهت محقق شدن برنامه آمایش سرزمین است.

این استان دارای ۶ بازارچه مرزی می‌باشد که عبارت‌اند از بازارچه مرزی شیخ صالح ثلاث باباجانی، بازارچه مرزی تپله کوه سرپل ذهاب، مرز تجاری خسروی، بازارچه مرزی شوشمی پاوه، بازارچه سومار، بازارچه پرویز خان اتاق بازرگانی، صنایع، معدن و کشاورزی کرمانشاه، ۱۳۹۹). استان کرمانشاه با ۱۸/۵ درصد بیکاری بالاترین رقم بیکاری را در سطح کشور دارد، و در شهرستان‌های مرزی این استان این نرخ به مراتب بیشتر است و بیشتر بیکاران استان را قشر جوان تشکیل می‌دهند، همین عامل بیکاری جوانان باعث قاچاق انواع کالاها و مواد مختلف و نیز تهدید امنیتی و

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

ژئوپلیتیکی مؤثر تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین استان بوده‌اند و زیرمعیارهای ایجاد تنش‌های فرقه‌ای توسط گروه‌ها، مجاورت با محور قاچاق اسلحه، مواد مخدر و کالا، ظهور گرایش‌های سیاسی محلی‌گرا به دلیل بالاتر بودن سطح معنی‌داری آن‌ها از عدد ۰/۰۰۵ نتایج بدست آمده آنها قابل پذیرش نمی‌باشد. همچنین زیرمعیار نزدیک بودن به محل گروه‌های بنیادگرا با امتیاز میانگین ۲/۶ اهمیت کمتری را در این بخش داشته است.

۳. یافته‌های تحقیق

بررسی عملکرد گویه‌های مطرح شده در تحقیق با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای

بررسی نتایج آزمون T برای مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، نشان می‌دهد که زیر مؤلفه‌های نزدیکی جغرافیایی با قلمرو بحران‌ساز و بی‌ثبات عراق با میانگین ۳/۸۴، تأثیرپذیری از تحولات مناطق گردنشین عراق با میانگین ۳/۸، تحریک بیگانگان و دخالت آنها در مسائل مذهبی با میانگین ۳/۶۳ به ترتیب دارای بیشترین میزان میانگین بوده و از نظر کارشناسان دارای اهمیت بیشتری در میان معیارهای

جدول ۳. نتایج آزمون T برای مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی

مقدار استاندارد آزمون = ۳				
T	df	sig	میانگین	مقادیر
۱۵/۴	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۸۴	نزدیکی جغرافیایی با قلمرو بحران ساز و بی‌ثبات عراق
۱۶/۲۵	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۸	تأثیر پذیری از تحولات مناطق کُردنشین عراق
۶/۶۹	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۳۳	شرایط خاص جغرافیای طبیعی مرز
۵/۰۷	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۲۸	همبستگی گرایش‌های برون‌مرزی
۴/۷۴	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۳۸	تنش‌های مذهبی و دینی بین شهروندان
۱/۱۸	۷۷	۰/۰۱۳	۳/۱۴	ایجاد تنش‌های فرقه‌ای توسط گروه‌ها
۲/۵۳	۷۷	۰/۰۰۶	۳/۲۵	مجاورت با محور قاچاق اسلحه، مواد مخدر و کالا
۷/۷۵	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۶۳	تحریک بیگانگان و دخالت آنها در مسائل مذهبی
-۴/۲۹	۷۷	۰/۰۰۰	۲/۶	نزدیک بودن به محل گروه‌های بنیادگرا
-۱/۱۲	۷۷	۰/۰۱۱	۲/۹۹	ظهور گرایش‌های سیاسی محلی گرا
۷/۶۴	۷۷	۰/۰۰۰	۳/۶	گسترش روابط بین مرزی
۳/۰۶	۷۷	۰/۰۰۳	۳/۲۹	تراکم کم جمعیت در مناطق مرزی
۲/۲۵	۷۷	۰/۰۰۴	۳/۲	درگیری نظامی با گروه‌های مخالف نظام

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۴. نتایج آزمون T برای مؤلفه‌های ژئواکونومیک

مقدار استاندارد آزمون = ۳				
میانگین	sig	df	T	مقادیر
۳/۵۱	۰/۰۰۰	۷۷	۵/۶۳	قابلیت ترانزیتی استان به دلیل داشتن مرز مشترک
۳/۱۸	۰/۳۱	۷۷	۲/۱۹	وجود بازارچه‌های مرزی مشترک
۳/۲۷	۰/۰۰۲	۷۷	۳/۲۶	عدم جذب مناسب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مختلف اقتصادی
۳/۹۲	۰/۰۰۰	۷۷	۱۲/۷۸	عدم توسعه مناسب اقتصادی
۲/۹۴	۰/۰۳۴	۷۷	-۰/۷۸۱	قاچاق انواع کالا و اسلحه و مهمات
۳/۲۵	۰/۰۰۰	۷۷	۵/۲۱	گسترش بازارچه‌های مرزی و حذف تشریفات گمرکی
۳/۷۹	۰/۰۰۰	۷۷	۱۴/۲	گسترش زیرساخت‌های ارتباطی و ترانزیتی
۲/۶۹	۰/۰۰۰	۷۷	-۳/۷	سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر در اقلیم کردستان عراق به‌عنوان رقبای استان
۳/۴۴	۰/۰۰۰	۷۷	۴/۶	وجود منابع فسیلی و زیرزمینی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

ترانزیتی استان به دلیل داشتن مرز مشترک با امتیاز ۳/۵۱ به ترتیب بیشترین اهمیت را در بین معیارهای ژئواکونومیک داشته‌اند. معیارهای وجود بازارچه‌های مرزی مشترک و قاچاق انواع کالا و اسلحه و مهمات با توجه به بالا بودن سطح معنی‌داری آن‌ها از مقدار استاندارد که ۰/۰۰۵ است ارتباط و

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که بیشتر زیر معیارهای مطرح شده در بحث ژئواکونومیک بر تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین از دیدگاه جامعه آماری تحقیق مهم ارزیابی شده‌اند، عدم توسعه مناسب اقتصادی با ۳/۹۲، گسترش زیرساخت‌های ارتباطی و ترانزیتی با ۳/۷۹، قابلیت

آمایش سرزمین) توسط متغیرهای موجود در معادله (متغیر مستقل یعنی شاخص‌ها) تبیین می‌گردد و مابقی این تغییرات (۸ درصد) از متغیرهای وابسته مربوط به علت تأثیر عوامل و متغیرهای بیرونی پدید آمده است که به مجذور کمیت خطا ۰۲ معروف است. نتایج تحلیل رگرسیونی چندگانه متغیرهای فوق را می‌توان به صورت استاندارد شده و به شکل ریاضی این چنین نوشت:

$$Y = 19/6 + (1/42(X1)) + (1/4(X2))$$

در این مطالعه متغیرهای ژئوپلیتیک با (۰/۶۳۹) تأثیر گذاری بیشتری بر روی تحقق پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین استان داشته‌اند تا متغیرهای ژئواکونومیک که با امتیاز ضریب بتای استاندارد (۰/۴۸۳) در رده دوم قرار گرفته است.

اهمیت معنی‌داری با تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایشی استان ندارند. زیر معیار سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر در اقلیم کردستان عراق به عنوان رقبای استان اهمیت کمتری را نسبت به بقیه زیر معیارها با امتیاز ۲/۶۹ داشته است.

بررسی میزان تأثیر هر یک از دو مؤلفه بر تحقق-پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین

در این بخش با استفاده از آزمون آماری رگرسیون میزان تأثیر دو متغیر موجود در تحقیق را بر روی تحقق-پذیری برنامه‌های آمایشی استان کرمانشاه سنجیده شده است. با توجه به خروجی تحلیل آماری رگرسیون چندگانه (بر اساس روش اینتر) مشخص گردید که ضریب تعیین تعدیل شده برای متغیرهای وارد شده به مدل تحقیق برابر با ۰/۹۲۲ است که بیانگر این مطلب است که ۹۲ درصد از واریانس و تغییرات متغیر وابسته (تحقق‌پذیری برنامه‌های

جدول ۴. نتایج کلی مدل رگرسیون

متغیر	ضریب همبستگی چندگانه R	ضریب تعیین R2	ضریب تعیین تعدیل شده (R2Adj)
تحقق پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین	۰/۹۶۰	۰/۹۲۲	۰/۹۲۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۵. نتایج تفصیلی مدل رگرسیون

متغیرها	ضریب غیر استاندارد بتا	ضریب خطای استاندارد	ضریب بتای استاندارد	T	سطح معنی-داری
مقدار ثابت	۱۹/۶	۶/۷۷	-	۴/۸۹۳	۰/۰۱۰
ژئوپلیتیک	۱/۴۲	۰/۰۸۵	۰/۶۳۹	۱۶/۷۱	۰/۰۰۰
ژئواکونومیک	۱/۴۰	۰/۱۱۱	۰/۴۸۳	۱۲/۶۴	۰/۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

۴. بحث و نتیجه‌گیری

استان کرمانشاه به لحاظ مسائل ژئوپلیتیکی با مسائل و مشکلاتی از جمله دور بودن از مرکز کشور و عدم توسعه‌یافتگی مناسب ساختارهای اقتصادی، شکنندگی وضعیت معیشتی مردم، وجود مرز طولانی با کشور عراق، تأثیرپذیری از بحران‌های به وجود آمده از عراق، باعث پیدایش ناامنی در این استان گردد. می‌توان گفت تمایزات

قومی، مذهبی (بیشتر ساکنین مناطق مرزی استان اهل سنت می‌باشند) در درون استان و نسبت به مناطق مرکزی از جمله اهم مسائل ژئوپلیتیکی استان می‌باشند. در این تحقیق سعی شد با شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مؤثر بر تحقق‌پذیری برنامه آمایش سرزمین راهکارهایی جهت بهبود وضعیت موجود ارائه گردد. از همین رو، براساس نتایج حاصل از آزمون T برای مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی نشان داد که

مهمترین معیار ژئوپلیتیکی اثرگذار بر تحقق برنامه‌های آمایش سرزمین استان، در همسایگی قرارگرفتن کشور عراق است که از لحاظ سیاسی دارای مشکلات عدیده و بی‌ثباتی ناشی از آن می‌باشد، با توجه به عدم وجود اندیشه سیاسی دولت عراق (علت وجودی^۱) که ناشی از نحوه شکل‌گیری این کشور که براساس خواست کشورهای پیروز جنگ جهانی دوم بود، این کشور نتوانسته است به‌عنوان یک کشور ملت پایه^۲ در سطح جهانی ظهور پیدا کند (ریبیعی و شیرزاد، ۱۳۹۶: ۳۲)، این کشور با داشتن طیف متنوعی از ملیت‌ها و مذاهب مختلف و عدم پذیرش فرهنگ تکثرگرایی در میان نخبگان سیاسی و دولتمردان این کشور باعث به‌وجودآمدن مشکلات عدیده‌ای از جمله واگرایی مناطق کردنشین و عرب‌های اهل سنت این کشور و به‌تبع درگیری‌های ناشی از این فرایندها باعث تأثیرگذاری بر استان کرمانشاه به‌عنوان یکی از مناطق کُردنشین و دارای بافت اهل سنت شده است و این تأثیرات سبب شکل‌گیری دیدگاه امنیتی بیشتر به این استان و مناطق مرزی گشته که این دیدگاه منجر به عدم توسعه‌یافتگی اقتصادی این استان علی‌رغم وجود پتانسیل‌های فراوان جهت توسعه گردیده است (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۱). به‌عبارت‌دیگر با توجه به نتایج جدول ۳ سه معیار مهم تأثیرگذار هر سه ناشی از مجاورت با منطقه بحران‌زای عراق می‌باشد.

براساس نتایج مهمترین معیارهای ژئواکونومیکی اثرگذار بر کارکرد و تحقق‌پذیری آمایش سرزمین در استان عدم توسعه مناسب اقتصادی در جایگاه اول از این لحاظ قرار گرفته است، عدم توسعه‌یافتگی مناسب استان سبب عدم شکوفایی استعدادهای استان جهت توسعه گشته، همچنین باعث افزایش مهاجرت و به‌تبع کاهش نرخ رشد جمعیت این استان در طی چند دهه اخیر شده است و بر کسی

پوشیده نیست که این روند کاهش جمعیت و مهاجرت از استان در درازمدت باعث بروز مشکلات عدیده‌ای خواهد شد (بهرامی‌جاف، ۱۳۹۷: ۱۰۶، موسوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۰). وضعیت بیکاری موجود در استان که سرآمد کل کشور در طی چندساله اخیر بوده منجر به ناچار کردن مردمان این استان به‌ویژه مناطق مرزی برای درآوردن لقمه‌ای نان به کارهای غیرقانونی متعدد از جمله قاچاق کالا و مهمات که از ویژگی‌های اصلی این استان می‌باشد کرده که متأسفانه هرچند وقت یکبار و به‌طور مداوم شاهد کشته‌شدن کوله‌بران به دست نیروهای مرزبانی و یا سقوط این افراد به پایین کوه به دلیل صعب‌العبور بودن مناطق استان می‌باشد. این مسائل در حالی است که قابلیت‌های ژئواکونومیکی استان از جمله وجود بازارچه‌های مرزی و قابلیت ترانزیتی استان و همچنین محوری بودن موقعیت استان برای اتصال شمال غرب به جنوب غرب می‌تواند زمینه توسعه هرچه بیشتر اقتصادی استان را فراهم نماید (جان‌پرور و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۷). از آزمون رگرسیون برای میزان تأثیر هر یک از متغیرهای طرح شده بر تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایش سرزمین استفاده شد و نتایج حاصله نشان داد که متغیرهای ژئوپلیتیکی تأثیرگذاری بیشتری از متغیرهای ژئواکونومیکی بر تحقق‌پذیری آمایش سرزمین دارند، در واقع از نظر کارشناسان ویژگی‌های ژئوپلیتیکی برشمرده شده استان به دلیل موقعیت حساسی که در آن واقع شده از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است. یکی از مباحث مهم در استان، بحث آمایش مناطق مرزی است، این برنامه سعی دارد امنیت و توسعه را لازم و ملزوم یکدیگر در مناطق مرزی قرار دهد و قائل به تقدم و تأخر هیچ‌یک از این دو معیار نیست، بلکه می‌کوشد که در مناطق مرزی دیدگاه‌های امنیتی را تعدیل نموده و معتقد است که با توسعه مناطق مرزی امنیت آن‌ها نیز بیشتر می‌شود، براین‌اساس در استان کرمانشاه به دلیل

1. rasion d'etre

2. nation-state

موقعیت قرارگیری آن و سابقه تاریخی این استان که از ایالت‌های مهم ایران در گذشته به شمار می‌رفته توجه خاصی به این منطقه بوده و همواره دیدگاه‌های امنیتی که از بالا به پایین بوده سبب عدم توسعه‌یافتگی مناسب این استان و بهره‌نگرفتن از موقعیت ژئواکونومیکی آن گشته است.

نتایج به دست آمده این تحقیق در بعد ژئوپلیتیکی که نشان دهنده اهمیت و تاثیر زیاد مسائل قومیتی در آمایش مناطق مرزی بوده با نتایج تحقیق عباسی (۱۳۹۱) که بیان می‌دارد عناصر ژئوپلیتیکی از جمله مرزها، مواد مخدر، مهاجرت، مسائل قومیتی استان‌های مرزی سبب‌ساز تهدیدات امنیتی مشترک شده است همخوانی دارد. همچنین نتیجه به دست آمده از بعد ژئواکونومیکی تحقیق یعنی گسترش زیرساخت‌های ارتباطی و خدمات با نتایج حیدری فر و رضایی (۱۳۹۳) که اهمیت امکانات و تسهیلات موجود در مرز مناطق مرزی را در مدیریت تهدیدات و فرصت‌های موجود در این مناطق مهم ارزیابی کرده بودند نیز همخوانی دارد. مسئله مهم عدم توسعه اقتصادی و تاثیر آن در آمایش مناطق مرزی استان با نتایج پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۳) که نبود اشتغال و توسعه مناسب اقتصادی را عامل مهمی در افزایش قاچاق و کاهش سطح امنیت در مناطق مرزی استان دانسته بودند نیز مطابقت دارد. نقش و جایگاه مهم مسائل مذهبی در آمایش مناطق مرزی استان که از یافته‌های تحقیق به دست آمد با نتایج تحقیق ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۵) که گسترش تنش‌های قومی را به علت تحریکات قدرت‌های فرامنطقه‌ای و تحت تاثیر عوامل نزدیکی با مرز و متأثر از آن سوی مرزها می‌دانند همخوانی ندارد. تاثیرپذیری از تحولات در منطقه اقلیم کردستان که از یافته‌های مهم این تحقیق به شمار می‌آید با نتایج حیدری فر و پاهکیده (۱۳۹۷) که نشان می‌دهند ژئوپلیتیک حاکم، در شرایط فعلی مبتنی بر صلح است؛ اما پاره‌ای از تهدیدات هنوز در جای خود

باقی‌مانده است و احتمالاً در آینده نیز به دلیل ماهیت مرز بر میزان آن افزوده خواهد شد؛ به دلیل تاثیر پذیری مناطق مرزی غرب کشور به ویژه در استان کرمانشاه از تحولات کردستان عراق و نا امنی‌های موجود در کشور عراق که در این تحقیق نیز بدان اشاره گردید مطابقت و همخوانی دارد. با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان راهکارهای کاربردی زیر را برای بهبود آمایش سرزمین مناطق مرزی استان کرمانشاه پیشنهاد نمود:

توجه به رویکرد شایسته سالاری و استفاده از پتانسیل-های نخبه استانی در سطوح مختلف مدیریتی بدون در نظر گرفتن تعصب‌های قومیتی و مذهبی؛

توجه به وضعیت مناطق مرزی استان جهت بهره‌برداری بیشتر از ظرفیت‌های این مناطق در قالب ایجاد صنایع تبدیلی و بنگاه‌های اقتصادی جهت رونق سرمایه‌گذاری در این نواحی؛

استفاده مناسب از موقعیت ژئواکونومیکی استان برای افزایش میزان اشتغال در سطح استان؛

توسعه زیرساخت‌های ارتباطی برای رونق بازارچه‌های مرزی موجود؛

افزایش تعاملات مناطق مرکزی با استان از طریق توسعه زیرساخت‌های توریستی جهت همبستگی بیشتر با سایر مناطق کشور؛

ساماندهی بازارچه‌های مرزی موجود و کوله‌بران این مناطق برای جلوگیری از تلفات ناخواسته انسانی بیشتر در این مناطق؛

پیگیری راهبردهای مناسب برای بهره‌گیری از موقعیت ارتباطی استان در غرب کشور برای اتصال مناطق شمال غرب با جنوب شرق و همچنین اتصال سایر استان‌ها به کشور عراق؛

در اولویت قرارداد معیشت پایدار مرزنشینان در دیپلماسی‌های بین‌المللی؛
 تمرکززدایی صنایع و خدمات از مرکز استان به سایر نواحی جهت تعادل ناحیه‌ای بیشتر در سطح استان؛
 تقویت زیرساخت‌های حمل و نقلی و ارتباطی لازم تلاش برای همگرایی بیشتر و ارتباط بیشتر برای توسعه بازارچه مرزی پرویز خان و همچنین بهبود روند توسعه منطقه آزاد قصرشیرین با در نظر گرفتن مسائل امنیتی و ویژه مرزی؛
 ارائه امکانات خدماتی بیشتر به نقاط روستایی در مناطق مرزی جهت جلوگیری از مهاجرت روستائیان؛
 حمایت از کارگاه‌های تولیدی برای رونق صادرات؛
 اصلاح ساختار اداری استان، در راستای کارآمدی، اصلاح و بهبود ساختارهای مدیریتی و نظام تصمیم‌گیری در سطح محلی.

فهرست منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی و موسوی، میر نجف و باقری کشکولی، علی، ۱۳۹۵. "آمایش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مناطق مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن، مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان" *جغرافیا و توسعه*، شماره ۴۲، صص ۲۶-۱.
- اتاق بازرگانی، صنایع، معدن و کشاورزی کرمانشاه، ۱۳۹۹. بازارچه‌های مرزی استان. قابل دسترس در سایت: <http://www.krcima.ir/international/commercial-borders.html>
- افضلی، رسول و قالیباف، محمدباقر و احمدی فیروزجانی، میثم، ۱۳۹۲. "تبیین تحولات مفهوم مرز در فضای سیاسی مجازی"، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۵، شماره ۱، صص ۲۳۸-۲۱۷.
- امامی، محمدعلی، ۱۳۹۲. "نگاهی به موقعیت خلیج فارس و نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای در آن". *مرکز مطالعات خلیج فارس*. خلیج فارس. مؤسسه مطالعات ژئوپلیتیک. استراتژیک تاریخ و جغرافیای خلیج فارس.
- بختیار پور، علی و عزت‌الله عزتی، ۱۳۸۹. "بسط ژئوپلیتیک ایران در خاورمیانه غربی با ترسیم مدل بسط در مدیترانه شرقی"، *جغرافیای سرزمین*. سال ۷، شماره ۲۷، صص ۲۰-۱.
- بدیعی ازنده‌ای، مرجان و میراحمدی، فاطمه‌السادات، ۱۳۹۵. "تحلیل دیدگاه‌ها و موضوعات نوظهور در مطالعات مرز"، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۸، شماره ۳، صص ۵۵۵-۵۴۱.
- بهرامی جاف، ساجد و جان پرور، محسن و صالح آبادی، ریحانه و مازندرانی، دریا. ۱۳۹۹. "عوامل مؤثر بر استمرار کولبری در روستاهای مرزی پاوه با رویکرد سناریو نگاری". *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۳ (۵۳)، صص ۱-۱۷.
- پرنیان، حاتم و زیاری، کرامت‌الله و میره‌ای، محمد و مدیری، مهدی، ۱۳۹۵. "استراتژی‌های توسعه مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین (ناحیه مطالعاتی ارومیه - سلماس)" *اطلاعات جغرافیایی*، دوره ۲۶، شماره ۱۰۴، صص ۱۸۴-۱۷۳.
- پیشگاهی فرد، زهرا و قالیباف، محمدباقر و حیدری فر، محمدرئوف و حیدری، شهریار، ۱۳۹۳. "بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)". *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۶، شماره ۳، صص ۴۸۴-۴۶۵.
- جان‌پرور، محسن، ۱۳۹۶. "ژئوپلیتیک برای همه" تهران: انتشارات انتخاب، چاپ اول.
- جوادی، آرزو، ۱۳۹۵. "مقایسه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک در استان‌های مرزی (مطالعه موردی: آذربایجان غربی و سیستان و بلوچستان)" پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۳۹۲. "نظریه ساختار ژئوپلیتیکی در حال ظهور جهان" جزوه درسی. دانشگاه تربیت مدرس.

- حافظنیا، محمدرضا و احمدی‌پور، زهرا و قادری حاجت، مصطفی، ۱۳۹۴. "سیاست و فضا"، مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ پنجم.
- حافظنیا، محمدرضا و جانپور، محسن، ۱۳۹۶. "مرزها و جهانی‌شدن (با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران)"، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ سوم.
- حافظنیا، محمدرضا و رومینا، ابراهیم، ۱۳۸۴، "طرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی"، **جغرافیا و توسعه**، شماره ۶، صص ۲۰-۵.
- حافظنیا، محمدرضا، ۱۳۹۷. "جغرافیای سیاسی ایران"، تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم.
- حیدری‌فر، محمدرئوف و پاهکیده، اقبال، ۱۳۹۷ "ارزیابی عوامل ژئوپلیتیکی، تهدیدها و مخاطرات مناطق مرزی استان کرمانشاه". **جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای**، شماره ۲۷، صص ۱۸۶-۱۶۷.
- حیدری‌فر، محمدرئوف و رضایی، ناصر، ۱۳۹۳. "نیازمندی‌های امنیتی و مطالبات استان کرمانشاه در جهت بهبود کنترل مرز"، **اطلاعات جغرافیایی**، دوره ۲۳، شماره ۸۹، صص ۴۲-۳۲.
- خلیلی، محسن و منشادی، مرتضی و آزموده، فهیمه، ۱۳۹۰. "بایستگی‌های ژئواکونومیک توسعه منطقه‌ی جنوب شرق ایران"، **روابط خارجی**، سال ۳، شماره ۴، صص ۱۲۴-۸۱.
- ربیعی، حسین و شیرزاد، ساکار، ۱۳۹۶. "تحلیل علت وجودی عراق از دیدگاه نظریه روزنتال و کوهن". **پژوهش‌های جغرافیای سیاسی**، شماره ۲(۴)، صص ۳۱-۵۴.
- رشیدی، مصطفی و پیشگاهی فرد، زهرا و یزدان پناه، کیومرث و رضوانی، محمدرضا، ۱۳۹۳. "آسیب‌شناسی ژئوپلیتیکی برنامه‌ریزی در فضای سرزمینی ایران با رویکرد آمایش سرزمین". **نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، سال ۸، شماره ۳، صص ۳۰-۱.
- زرقانی، سیدهادی، بهرامی‌جاف، ساجد، صالح آبادی، ریحانه، شهبازی، محبوبه. ۱۳۹۹. "تأثیر بازارچه‌های مرزی در توسعه و رفاه مناطق مرزنشین (نمونه موردی: بازارچه مرزی شوشمی نوسود)". **پژوهش‌های جغرافیای سیاسی**، شماره ۵(۲)، صص ۱۸-۳۹.
- عباسی، ابراهیم، ۱۳۹۱. "عناصر ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک محلی در توسعه روابط دوجانبه ایران و افغانستان"، **ژئوپلیتیک**، دوره ۸، شماره ۳، صص ۲۱۵-۱۸۲.
- عزتی، نصرالله و حیدری‌پور، اسفندیار و اقبالی، ناصر، ۱۳۹۰. "نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی"، **نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، سال ۳، شماره ۴، صص ۱۹۷-۱۷۹.
- عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف، ۱۳۸۸. "توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران"، **باغ نظر**، شماره ۱۲، سال ۶، صص ۷۶-۵۷.
- کاوایانی‌راد، مراد و مالدار، حسین، ۱۳۹۵. "تأثیر موقعیت ژئوپلیتیک بر راهبرد ملی (مطالعه موردی جنوب شرق ایران)"، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، دوره ۴۹، شماره ۴، صص ۸۴۱-۸۵۵.
- گل‌وردی، عیسی، ۱۳۹۰. "محدودیت‌ها و فرصت‌های توسعه اجتماعی - فرهنگی نواحی مرزی". **برنامه سیاست‌گذاری**، سال ۲، شماره ۳، صص ۱۲-۴۱.
- مختاری‌هشی، حسن، ۱۳۹۷. "تبیین مفهوم ژئواکونومی (اقتصاد ژئوپلیتیکی) و توصیه‌هایی برای ایران"، **ژئوپلیتیک**، سال ۱۴، شماره ۲، صص ۸۲-۵۶.
- مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵. "سرشماری عمومی نفوس و مسکن" استان کرمانشاه.
- موسوی، میر نجف و ابراهیم‌زاده، عیسی، ۱۳۹۴. "اصول و مبانی آمایش سرزمین". تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.

- موسوی، میرنجف و بهرامی جاف، ساجد و مازندرانی، دریا. ۱۴۰۰. "تحلیل مدیریت رقابت گردشگری در مناطق مرزی مطالعه موردی: منطقه مرزی بانه". *علوم و فنون مرزی*، ۱۰(۲)، ۱۰۹-۱۴۲.
- میرزایی پور، هوشنگ، ۱۳۹۰. "جغرافیای استراتژیک ایران (مطالعه موردی: مرزهای استان کرمانشاه با عراق و نقش آن در اهداف استراتژیک ایران)". رساله دکتری رشته جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- میره‌ای، محمد و فتحی، امیر و زیاری، کرامت‌الله و هاشمی، سید مصطفی، ۱۳۹۵. "بررسی و تحلیل تهدیدهای سیاسی، امنیتی و دفاعی در استان البرز با رویکرد آمایش سرزمین". *پژوهش‌های جغرافیای سیاسی*، سال اول، شماره سوم، صص ۲۱۱-۱۸۷.
- ولیعلی‌زاده، علی و ذکی، یاشار. ۱۳۸۷. "بررسی و تحلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی ایران برای کشورهای CIS ژئوپلیتیک، سال ۴، شماره ۳، صص ۵۶-۲۳.
- یزدان پناه درو، کیومرث، ۱۳۹۷. "نقش تطبیقی آمایش سرزمین در تبیین رابطه جغرافیا با توسعه: با تأکید بر نواحی خاص مرزی (مطالعه موردی: ساحل جنوب ایران)". *جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، سال ۸، شماره ۳، صص ۲۳-۷.
- یوسفی، ثریا و کریمی، سجاد، ۱۳۸۹. "ژئوپلیتیک سازه‌ای برای همگرایی کشورهای جهان اسلام". *چهارمین همایش بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام*. دانشگاه زاهدان.
- Adey, P., 2004. Secured and Sorted Motilities: Examples from the Airport, *Surveillance and Society* 1(4) PP: 500-519.
- Blackwill, Robert D and Harris, Jennifer M., 2016. *War by Other Means*. Harvard University Press.
- Dalby, S., 1998. Geopolitics and Discourse: the Soviet Union as other, "*Alternatives*", 13.
- Dennis Wei, Y. H., 2015. "Spatiality of regional inequality". *Applied Geography*, 61, pp. 1-10.
- Dodds, K., 2007. *Geopolitics: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.
- GUO, Rongxing, 2005. Cross- border resource management theory & practice, eisevier, London. <http://www.krccima.ir/international/commercial-borders.html>.
- Johnston, R., 2004, Dictionary of Human Geography, Oxford. *Longman Dictionary of Contemporary English*, Essex: Longman, p. 433.
- Janparvar, M and BahramiJaf, S and Shahbazi, M and Chatterjee, 2021. Control and maintenance of borders due to the expansion of the Kurdish ethnic group on both sides of the Iranian-Iraqi border, *Geojournal of Tourism and Geosites*, 2021-8 – PP 1-18. <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10492-5>.
- Janparvar, M and Heydari, A and BahramiJaf, S and Chatterjee, U and Singh, U., 2021. Analysis of kulbari's economic position in the northwest border villages of Iran (a study of paveh border villages), *Geojournal of Tourism and Geosites*, Volume (23), PP 797-15. <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10428-z>.
- Lorot, P., 2001, "La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales," *L'information géographique* 65, No. 1 (2001), 43-52.
- Pena, S., 2005. Recent development in urban marginality along Mexico, s northern border, *Journal of Habitat International*, No 29, PP: 258- 301.

Soilen, K., 2012, *Geoeconomics*. Bookboon Publications.

Thirlwell, M., 2010, The Return of Geo- economics. Interpreter, *Lowy Institute for International Policy*, May 24, 2010.

Youngs, A, Martingui, R., 2011, “Geo- Economic Futures,” in Challenges for European Foreign Policy in 2012: What kind of geo- economic Europe? Madrid: FRIDE.

Geopolitical and Geoeconomic Indicators Effective in Spatial Planning Border Areas (Case Study: Kermanshah Province)

Mirnajaf Mousavi, Professor of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran.

Kazem Zoghi Barani, Assistant Professor of Geography, Faculty of Humanities, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

Maryam Tak Roosta, M.A of Humanities Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran

Sajed Bahrami Jaf^{*1}, Ph.D Student of Political Geography, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Received: 26 February 2021

Accepted: 24 April 2021

Abstract

Spatial Planning is a set of coordinated and coherent knowledge, techniques, principles, policies, programs, actions and operations aimed at eliminating inequalities, organizing and regulating biological and geographical spaces and places. It is used. Kermanshah province has always had special problems due to its location in the western border areas of the country and its proximity to Iraq and its long and complex borders. The present research has been done by descriptive-analytical method and library-survey collection method with the aim of identifying effective geopolitical and geoeconomic criteria for the realization of Kermanshah province's beauty programs using one-sample t-test and linear regression statistical methods. The results of one-sample t-test in the section of geopolitical indicators showed that proximity to the unstable and critical political realm of Iraq with an average score of 3.48 and in the discussion of geoeconomic indicators lack of proper economic development with a score of / 92. 3 Experts have been most concerned about the feasibility of beauty programs. Also, the results of regression test showed that geopolitical criteria had a greater impact on the feasibility of land management in Kermanshah province. Also, the results of regression test showed that geopolitical criteria had a greater impact on the feasibility of land management in Kermanshah province.

Keywords: Geopolitics, Geoeconomics, Land use planning, Border, Kermanshah Province.

*¹ Corresponding Author: email: S.Bahrami@um.ac.ir

To cite this article:

Mousavi, M., Zoghi Barani, K., Tak Roosta, M., Bahrami Jaf, S (2021), Geopolitical and geoeconomic indicators effective in spatial planning border areas (The case of: Kermanshah province), Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas, 2(5), 93-109. Doi:10.52547/gsma.2.1.93